

قرآن کریم

مرکز طبع و نشر

گزارشی از مطالعات فربنگی

پرتال جامع علوم انسانی

مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۴ به دستور مقام معظم رهبری مدظله العالی تشکیل شد. مهم ترین هدف از تأسیس این مرکز، تهیه مصحف جمهوری اسلامی ایران است.

برای نیل به هدف یاد شده، بررسی های کارشناسی در زمینه های تحقیقاتی (با محوریت رسم و ضبط مصحف شریف) و هنری (خط، تذهیب و فونت رایانه ای) صورت پذیرفت. همچنین فعالیت های گسترده ای در زمینه ارزشیابی، نظرخواهی و ترویج، در قالب برگزاری کلاس و دوره های آموزشی، تشکیل همایش و نشست های تخصصی پژوهشی و آموزشی، شرکت در نمایشگاه های قرآنی و موارد دیگر انجام پذیرفته است.

برخی از فعالیت‌های صورت گرفته به شرح زیرند:

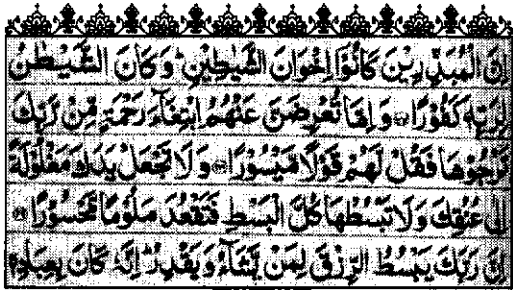
الف) پژوهش و آموزش

۱. پژوهش در ضبط المصحف (تعریف، پیشینه و نگرش‌ها):

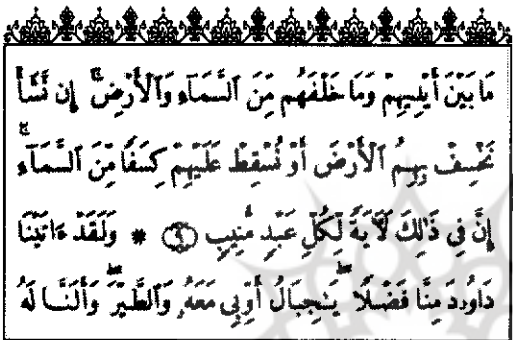
«ضبط المصحف» یا علامت‌گذاری قرآن کریم، از مهم‌ترین مقوله‌های تحقیقاتی است که تا کنون کم‌تر مورد توجه علمی و بازمینی دقیق قرار گرفته است.

در مرحله نخست، با بررسی شیوه‌های متفاوت علامت‌گذاری قرآن کریم در سرزمین‌های اسلامی، شیوه‌های مهم مشخص و ویژگی‌های آن‌ها استخراج و دسته‌بندی شدند. این شیوه‌ها عبارتند از:

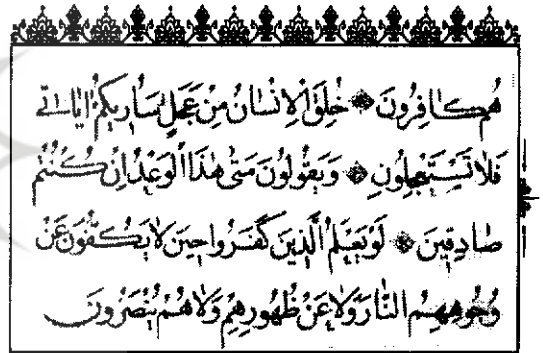
شیوه ایرانی نظیر مصاحفی به خط: احمد نیریزی (م ۱۵۵) و طاهر خوشنویس (معاصر).

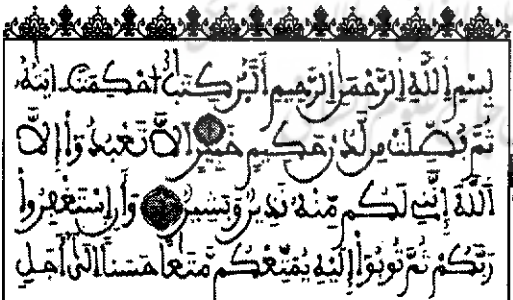
شیوه مصری نظیر مصاحفی به خط: حروف چینی سریی معروف به امیری یا ملکی مصر و عثمان طه (معاصر).

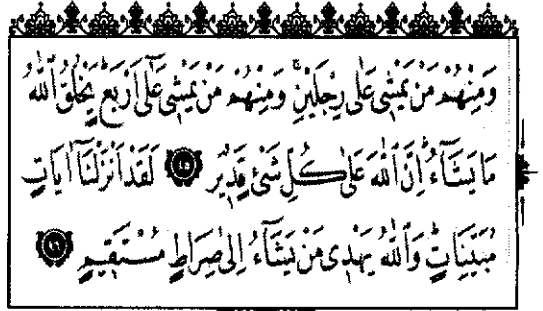
نمونه صفحه مصحف امیری
شیوه دیگری نیز در غرب سرزمین‌های اسلامی وجود دارد که به جهت تفاوت اساسی در نقطه و حرکت گذاری، از مقوله شیوه‌های یاد شده محسوب نشد.

نمونه صفحه به خط استاد احمد نیریزی
شیوه عثمانی (ترکی) نظیر مصاحفی به خط: حافظ عثمان (م ۱۱۱۰ ق)، محمد امین رشدی (م ۱۲۳۶ ق) و حامد الآمدی (معاصر).

چند نکته قابل ذکر در این جا وجود دارد:
۱. اساساً علامت‌گذاری مصاحف به دلیل نیاز خوانندگان و صحیح خوانی قرآن کریم ابداع شده و با گذشت زمان، علائم جدید پدید آمده و در مصاحف به کار گرفته شده است.

نمونه صفحه به خط استاد محمد امین رشدی
شیوه هند و پاکستان (شبه قاره هند).

گذاری ها وجود ندارد و اعمال سلیقه در آن کاملاً مشهود است. البته شیوه مصری، خود را به کتاب های قدما در این زمینه، نظیر «المحکم فی نقط المصاحف» ابو عمرو دانی (م ۴۴۴ ق) مستند کرده است؛ هر چند در کارهای ایشان نیز اعمال سلیقه وجود دارد.

۳. شیوه های ایرانی و عثمانی از یک مبنای مشخص در علامت گذاری بهره نمی برند و بین مصاحف این شیوه ها، تفاوت هایی در علامت گذاری مشاهده می شود؛ نظیر علامت اشباع.

کارشناسان و محققان مرکز با در نظر گرفتن مبانی زیر، نسبت به بازنگری در علائم اقدام کردند:

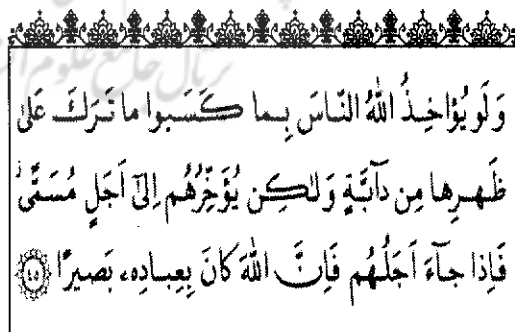
۱. تسهیل قرائت قرآن کریم و آموزش آن.

۲. نزدیک کردن علامت گذاری قرآن به نگارش و علامت گذاری زبان فارسی.

این دو مبنا توأم با هم مد نظرند و هیچ گاه به یکی از آن دو، جدا از دیگری توجه نشده است.

برای روشن شدن مسأله، به جدول روبرو توجه کنید:

نتیجه این تحقیق که از ابتدا تاکنون با آموزش و ارزشیابی های مکرر همراه بوده، شیوه ای است که در زیر مشاهده می شود:

هر چند برخی از جزئیات این شیوه قابل تغییر است، اما کلیات آن تثبیت شده و به رؤیت بسیاری از کارشناسان داخلی و خارجی نیز رسیده و مورد تأیید و نظر ایشان بوده است.

ذکر این نکته ضروری است که همزمان با تکمیل تحقیقات، دوره های آموزشی و ارزشیابی هایی در این مراکز برگزار شده اند:

- ارزشیابی تعدادی از معلمان قرآن منتخب مناطق بیست گانه آموزش و پرورش شهر تهران در سال ۱۳۷۸ (با همکاری سازمان آموزش و پرورش شهر تهران).

- ارزشیابی تعدادی از معلمان قرآن، منتخب مناطق بیست گانه آموزش و پرورش شهر تهران و برگزاری

مرکز طبع و نشر قرآن	ایرانی (نیریزی)
أَتَحَاجُّونَ	أَتَحَاجُّونَ
قَالَ أَلْقُوا	قَالَ أَلْقُوا
وَأَوْذُوا فِي سَبِيلِي	وَأَوْذُوا فِي سَبِيلِي
مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ	مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ

- ارزشیابی اقشار گوناگون بازدید کننده از هشتمین نمایشگاه بین المللی قرآن کریم تهران در سال ۱۳۷۹.

- ارزشیابی اقشار گوناگون بازدید کننده از نمایشگاه قرآن کریم در استان بوشهر در سال ۱۳۷۹.

- ارزشیابی اقشار گوناگون بازدید کننده از نمایشگاه بین المللی قرآن کریم تهران در سال ۱۳۸۰.

- ارزشیابی اقشار گوناگون بازدید کننده از نمایشگاه قرآن کریم در استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۸۰.

- ارزشیابی اقشار گوناگون بازدید کننده از نمایشگاه قرآن کریم در استان همدان در سال ۱۳۸۰.

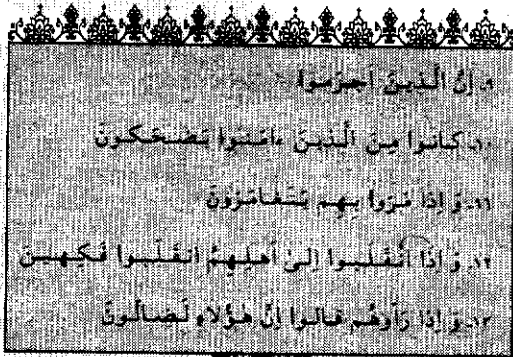
- ارزشیابی اقشار گوناگون بازدید کننده از نمایشگاه قرآن کریم در استان قزوین در سال ۱۳۸۰.

- ارزشیابی در سطح دانش آموزان منتخب مسابقات قرآن سراسر کشور در مسابقات دانش آموزی کشوری در

استان زنجان در سال ۱۳۸۰ (با همکاری وزارت آموزش و پرورش).

- آموزش و ارزشیابی معلمان قرآن منتخب مهد قرآن استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۸۱ (با همکاری مهد قرآن استان).

- آموزش و ارزشیابی دانش آموزان منتخب استان کرمان در سال ۱۳۸۱ (با همکاری سازمان آموزش و

بوده و همین موضوع یکی از علل ورود این شیوه به کتاب های درسی آموزش و پرورش بوده است. در حال حاضر، کتاب های درسی دوره ابتدایی براساس این شیوه علامت گذاری شده اند.

۲. پژوهش در رسم المصحف (تعریف، پیشینه، نگرش ها):

«رسم المصحف» یا شیوه خاص کتابت حروف و کلمات قرآن، از دیگر مقوله های مهم تحقیقاتی مرکز در سال های گذشته بوده است.

در این تحقیق، نخست پیشینه رسم المصحف از صدر اسلام و همزمان با نزول قرآن کریم تاکنون مورد بررسی قرار گرفت. مهم ترین نتایجی که از این بررسی تاریخی حاصل شد عبارتند از:

۱. در زمان رسول اکرم (ص) اهتمام ویژه ای به امر کتابت قرآن وجود داشت. ولی دستور یا توصیه خاصی مبنی بر رعایت شیوه نگارش خاص در کلمات قرآن، از ایشان نقل نشده است.

۲. ظاهراً در صدر اول بیش از یک شیوه نگارش وجود نداشته و همین شیوه است که بعدها به جهت افتراق با املائی عربی، به «رسم المصحف» موسوم شده است.

۳. از نگارش چهارمین قرآن به بعد، «رسم المصحف» است به عنوان خود رسم و نه ارتباط آن با قرائت، به طور جدی مورد توجه قرار گرفته و کتاب هایی در این باره تألیف می شوند. از جمله مهم ترین کتاب ها، «المصاحف» تألیف سجستانی (م ۳۱۶ ق) و «المقنع» تألیف ابو عمرو و دانی است.

مصری (عثمان طه)	هندی	بنی (حامد الآمدی)
أَعْتَجُوهُ	أَعْتَجُوهُ	أَعْتَجُوهُ
قَالَ الْقَوَا	قَالَ الْقَوَا	قَالَ الْقَوَا
وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي	وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي	وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي
مُنِيرِينَ إِلَيْهِ وَأَنْعَمُوا	مُنِيرِينَ إِلَيْهِ وَأَنْعَمُوا	مُنِيرِينَ إِلَيْهِ وَأَنْعَمُوا

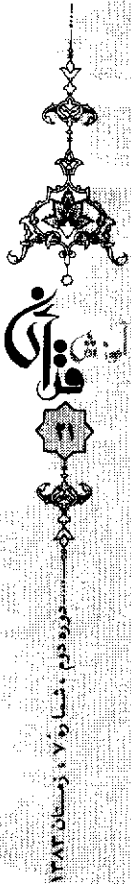
پرورش استان کرمان).

- آموزش و ارزشیابی دانش آموزان منتخب استان خراسان در سال ۱۳۸۱ (با همکاری سازمان آموزش و پرورش استان کرمان).

- آموزش و ارزشیابی دانش آموزان منتخب استان تهران در سال ۱۳۸۱ (با همکاری سازمان آموزش و پرورش استان کرمان).

نتایج ارزشیابی های انجام شده، به طور مطلق یا نسبی، برتری شیوه تهیه شده در مرکز نسبت به سایر شیوه ها را، در صحت قرائت و سهولت آموزش نشان می دهد.

در پایان، اضافه می نماید که هیچ شیوه ای از شیوه های علامت گذاری، بدون آموزش قابل عرضه نیست. اما نکته قابل توجه این است که میزان آموزش در شیوه نوین علامت گذاری، نسبت به سایر شیوه ها کم تر

۴. پس از تألیف کتاب المقنع، به این علم، به خصوص در مغرب عالم اسلام (شمال آفریقا و جنوب اروپای فعلی) توجه جدی شده است. از جمله مهم ترین کتاب‌ها که نسخه آن موجود بوده و به طبع رسیده است، می‌توان به قصیده «العقيلة» تألیف شاطبی (م ۵۹۰ ق)، منظومه «مورد الضمان» تألیف خراز اندلسی (م ۷۱۸ ق) و شرح آن «دلیل الحیران» تألیف مارغنی تونسلی (م ۱۳۴۱ ق) اشاره کرد.

۵. در همین زمان، در مصاحف مشرق عالم اسلام به قواعد رسم به طور کامل عمل نمی‌شده است؛ نظیر مصاحف به خط حافظ عثمان و نیریزی.

۶. از اوایل قرن چهاردهم هجری و همزمان با تحقیق یکی از علمای مشهور الازهر مصر به نام شیخ رضوان بن محمد مخلصانی (م ۱۳۱۱ ق) و تهیه مصحفی مطابق با قواعد رسم المصحف، این علم مورد توجه جدی قرار گرفت و کتابت مصحف براساس آن قواعد انجام پذیرفت. تا آن جا که حتی در سال ۱۳۵۵ ق از طرف علمای مصر، و جوب التزام به رسم المصحف در کتابت قرآن ابراز شد.

مصحف امیری یا ملکی به دستور پادشاه وقت مصر، براساس همین کار، حروف جمعی و به طبع آراسته شد. در میان علمای مذاهب اسلامی، نظریات متفاوتی درباره رسم المصحف ابراز شده است. در میان علمای اهل سنت از گذشته (نظیر مالک بن انس، م ۱۷۹ ق و احد بن حنبل، م ۲۴۱ ق) تاکنون، تقریباً اتفاق نظر بر التزام به رعایت رسم المصحف وجود داشت هاست. در قرون اخیر، کمیته فتوای مصر، مجمع البحوث الاسلامیه الازهر، هیأت کبار علمای عربستان، مجمع فقهی اسلامی عربستان و برخی از مراکز دیگر، به رعایت رسم المصحف در کتابت قرآن نظر داده‌اند.

اما در میان علمای شیعه از گذشته، نقل صریح کم‌تر وجود دارد. گویی عمل به آنچه قاطبه مسلمانان در این

خصوص انجام داده‌اند، مورد پذیرش ایشان بوده است؛ هر چند مبنای ایشان با اهل سنت متفاوت بوده است. در میان بزرگان از قدمای شیعه، نظری از شیخ ابو الفتوح رازی صاحب تفسیر روح الجنان و روض الجنان (م ۵۵۲ ق) در آیه ۸۷ سوره نساء ملاحظه شد. از متأخران نیز مطالبی از علامه شعرانی، شهید آیه الله سید مصطفی خمینی، علامه حسن زاده آملی، آیه الله العظمی مکارم شیرازی و آیه الله معرفت نقل شده است.

رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیه الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی) در دیدار اعضای شورای دارالقرآن الکریم سازمان تبلیغات اسلامی در تاریخ ۱۳۷۰/۶/۱۱ در این باره فرموده‌اند:

«مسأله رسم الخط نیز بسیار مهم است. در این جا دو مطلب مطرح است:

اول این که کیفیت نگارش کلماتی که مقرئین قدیمی ذکر کرده‌اند و معین کرده‌اند که این طور نوشته شود؛ مثلاً «ابرهیم یا ملک» یعنی الف را محذوف می‌دانستند؛ این‌ها را باید رعایت کرد. در گذشته رعایت نمی‌کردند... آن‌ها تحریف را عیب می‌دانند و درست هم هست. برخلاف مصحف است عوض کردن آن‌ها. پس باید رعایت شود.»

بر این اساس، کارشناسان مرکز با در نظر گرفتن این که رعایت رسم المصحف مطابق مصلحت عالم اسلام و موجب جلوگیری از طعن مخالفان و معاندان اسلام و شیعه است، به تحقیق در این زمینه اقدام کردند.

در تحقیق رسم المصحف، کارشناسان این مرکز با حفظ اصل رسم المصحف، منابع معتبر که در تهیه مصاحف امیری، مدینه و غیر آن استفاده شده بود را بررسی کردند و اصل تسهیل در قرائت را مد نظر قرار دادند. به عنوان نمونه، در کتاب‌های مرجع علم رسم، دو شیوه نگارش برای کلمه «اسرائیل» نقل شده است: یکی «اسرائیل» و دیگری «اسرءیل» که در شیوه جدید، روش دوم برگزیده شده است.